

Список використаних джерел

1. Божович Л.И. проблемы формирования личности : Избранные психологические труды / Л.И. Божович. – 3-е изд. – М. : НПО "МОДЭК", 2001. – 352 с.
2. Головаха Е.И. Психологическое время личности / Е.И. Головаха, А.А. Кроник. – Киев : Наукова думка, 1984. – 209 с.
3. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М. : 1975. – 267 с.
4. Леонтьев Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Д.А. Леонтьев. – 2-е, испр. изд. – М. : Смысл, 2003. – 487 с.
5. Максименко С.Д. Генезис існування особистості / С.Д. Максименко. – К. : ТОВ "КММ", 2006. – 240 с.
6. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу. – СПб. : Питер, 2008. – 307 с.
7. Непомнящая Н.И. Становление личности ребенка 6-7 лет / Н.И. Непомнящая // Науч.-исслед. ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР. – М. : Педагогика, 1982. – 160 с.
8. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность : В 2 т. / Х. Хекхаузен. – Пер. с нем. – М. : Педагогика, 1986.

Надійшла до редколегії 02.04.17

Ю. Швалб, д-р психол. наук, проф.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

МОТИВАЦИОННЫЕ ОСНОВАНИЯ ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЛИЧНОСТИ

В статье анализируются ведущие теории мотивации, и выделяется три подхода: биологизаторский, культурологический и личностный. Показано, что в каждом из них понятие мотивации связывается с особым "рамочным" конструктом, что обеспечивает выделение соответствующих сфер: потребностно-мотивационной, ценностно-мотивационной и мотивационно-смысловой. Показано, что эти подходы правомерны только для описания и объяснения отдельных поведенческих или деятельностных актов. Утверждается, что при переходе к анализу целостных феноменов жизни и жизнедеятельности необходим другой способ описания мотивационной сферы личности. Предлагается авторская модель мотивационной сферы, построенная на соотношении жизненных интенций личности как психологических источников активности и форм представленности мотиваторов в сознании личности.

Ключевые слова: мотивы, потребности, ценности, идеалы, смысл, интенции, жизнедеятельность, образ жизни.

Y. Shvalb, Dr.Sc., Prof.

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

MOTIVATIONAL REASONS OF PERSONALITY'S LIFE ACTIVITY

This article analyzes the major theories of motivation and released three approaches: biological (or organic), cultural and personal. It is shown that in each of them the concept of motivation connected with special "frame" construct that provides the allotment of relevant spheres: need-motivational, value-motivational and sense-motivational. The author claims that all of these approaches are legitimate to use only for description and explanation of individual behaviour or activity acts. Noted, that the transition to the analysis of integrity phenomena of life and life-activity needs another description of the motivational sphere of personality. And this way of description cannot be lead down to the united definition of motivation. Author proposed the model of motivational sphere, based on two criteria, which a set by several components. The first criterion is a relation of activity of the individual psychological sources which is presented in the form of intentions. And the second consists of the forms of representation motivators in individual consciousness.

Keywords: motivation, needs, values, ideals, meaning, intention, livelihoods, lifestyles.

УДК: 159.9 (091)

Т. Яблонська, д-р психол. наук, ст. наук. співробітник

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ЗНАЧЕННЯ НАУКОВОЇ ТВОРЧОСТІ О.М. РАЄВСЬКОГО
ДЛЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

У статті розглядається значення наукової творчості професора О.М. Раєвського для становлення і розвитку вітчизняної психологічної науки, зокрема її розвитку в стінах Київського університету. Розглянуто основні тенденції розвитку психології в Україні впродовж XX ст. – особливості змісту, напрямків психологічних досліджень, специфіку викладання в університеті в різні роки. Проаналізовано професійний шлях О. Раєвського, основні напрямки його діяльності. Показано роль вченого як одного з фундаторів факультету психології Київського національного університету, Показано значення діяльності і наукової творчості О.М. Раєвського для розвитку вітчизняної психологічної науки. Проаналізовано проблематику психологічних досліджень вченого, представлено основні ідеї його праць та їх розвиток у сучасних психологічних дослідженнях.

Ключові слова: становлення психології, розвиток української психології, Київський університет, Київська психологічна школа, Олександр Миколайович Раєвський.

Актуальність вивчення творчості основоположників української психологічної науки зумовлена необхідністю реконструкції процесу становлення психології в Україні, що важливо для розуміння ідей і підходів, які стали науково-методологічною основою сучасної психологічної науки.

Для подальшого розвитку сучасної вітчизняної психологічної думки важливе зацікавлене та всебічне дослідження дискурсу представників різних науково-психологічних шкіл як активних суб'єктів науково-психологічної праці сьогодення та минулих часів. Як підкреслює О.І. Власова, особливо важливим для зміцнення автономного й самодостатнього статусу сучасної української психології є уважне ретроспективне проникнення та "перевідкриття" методологічної спадщини українських вчених-психологів, які залишили по собі істотний слід в національній та європейській науково-психологічній традиції [1].

Особливе місце у становленні та розвитку психологічної науки в Україні належить Київському університету Святого Володимира – одному з найстаріших осередків психологічної освіти та науки, де з середини XIX до початку XX ст. зароджувалися і послідовно розвивалися оригінальні науково-методологічні традиції світового значення. У Київському університеті працювала ціла когорта видатних вчених, науковців, дослідження яких мали велике значення для становлення психологічної науки. Серед цих вчених важливе місце посідає О.М. Раєвський, який був одним із фундаторів психологічного факультету університету і сприяв розвитку психології як в стінах університету, так і в масштабах країни, заклавав важливі методологічні основи розвитку вітчизняної психології.

Метою статті є вивчення значення діяльності і наукової творчості О.М. Раєвського в контексті розвитку вітчизняної психології.

Виклад основного матеріалу. Основні ідеї наукової творчості, значення досліджень і викладацької діяльності О.М. Раєвського неможливо зрозуміти поза контекстом становлення психологічної науки в Україні, процесу розбудови і вдосконалення університетської освіти.

Відкриття в 1834 р. в Києві Імператорського університету Святого Володимира (нині Київський національний університет імені Тараса Шевченка) активізувало розвиток експериментальної психології в Україні. Як зазначають дослідники, більша частина викладачів прийшли до новоствореного навчального закладу з Київської духовної семінарії, тому їхні роботи, лекції, виступи були здебільшого присвячені питанням співвідношення віри та знання, фізичного та духовного, тіла, душі, духу, земного та небесного. Серед перших викладачів психології були професор О.М. Новицький (1806–1881); відомий український психолог, психіатр І.О. Сікорський (1842–1919), який започаткував застосування експериментальних досліджень у сфері вивчення розвитку дітей; Г.І. Челпанов (1862–1936), котрий відкрив лабораторію-семінарії у стінах Імператорського університету імені Святого Володимира і підготував цілу плеяду вчених, до числа яких належать О.Ф. Лосев, Г.Г. Шпет, П.П. Блонський, В.Є. Смирнов, Н.А. Рибников та інші [7].

Як свідчать дослідження з історії психології, викладання психології в університетах України в дорадянські часи відбувалось досить факультативно: психологія була, як правило, лише частиною основної спеціальності (філософії, медицини) професорів і доцентів, які її викладали, і тільки в окремих випадках ставала провідною галуззю наукових інтересів викладачів [1; 2].

Після жовтня 1917 р. місце психології в системі університетської освіти і загальна система її викладання докорінно змінилися: розширилося число психологічних дисциплін, активізувалася науково-дослідна робота. Водночас у перші післяреволюційні роки серед українських викладачів психології ще не було єдності у поглядах на основні питання цієї науки. Відкидаючи стару традиційну емпіричну психологію і шукаючи шляхи для побудови нової, викладачі університету вбачали основний шлях розвитку вітчизняної психології в адаптації новітніх течій західноєвропейської науки: фрейдизму, біхевіоризму, гештальтпсихології та інших до радянського ґрунту. Зрозуміло, що в умовах зміцнення марксистської ідеології цей шлях не міг бути перспективним [1].

Ще однією тенденцією в 1920-х роках стало викладання рефлексології, представники якої, виступаючи проти ідеалізму традиційної емпіричної психології, намагалися підмінити її фізіологією вищої нервової діяльності. Ця дисципліна набула значного поширення в Україні й була введена в навчальні плани всіх університетів як обов'язкова замість курсу психології. Як зазначають дослідники історії психології, розвивається і напрям реактології. Вважалося, що психологія має стати вченням про поведінку як сукупність реакцій організму на довкілля; при цьому поняття реакції розглядалося як ширше за поняття рефлексу, оскільки воно, на думку вчених, охоплює і внутрішню суб'єктивну суть [3].

З іншого боку, у радянських вишах були й прогресивні тенденції, доречність яких відзначалась багатьма дослідниками. Зокрема, було запроваджено обов'язкове викладання педології – комплексної наукової дисципліни, яка об'єднувала знання з психології, педагогіки, анатомії й фізіології та гігієни розвитку дитини. В Київському університеті (на той час – Інституті народної освіти), до 1933 р. існувала кафедра педології, що мож-

на трактувати як певну спробу вітчизняної психолого-педагогічної науки і практики інтегруватись у світовий простір підготовки кваліфікованих спеціалістів для роботи з дітьми [1; 6]. Однак, після сумнозвісної постанови ЦК ВКП(б) від 4 липня 1936 р. "Про педологічні перекирчування в системі наркомпросів" педологія втратила легітимність і була викреслена з усіх навчальних планів підготовки радянських спеціалістів по роботі з дітьми.

Важливою ознакою науково-методичної роботи в українських університетах у післяреволюційні роки, як підкреслював у своїх дослідженнях О.М. Раєвський, який був одним із перших дослідників історії вітчизняної психології, стало зростання дослідних експериментальних праць з основних розділів психології, чітка переорієнтація у викладанні на матеріали, отримані в ході досліджень. При цьому основний пафос лекторської діяльності психологів-викладачів 1920–1930-х років полягав у всебічному обґрунтуванні того, що вітчизняна психологія має свій оригінальний шлях розвитку і може просуватись вперед самостійно, не інтегруючись у світову психологію, яка на той час переживала методологічну кризу [1].

Ще однією важливою тенденцією розвитку університетської психології у зазначений період є розширення проблематики психологічних досліджень, насамперед у зв'язку зі шкільною практикою. Після реорганізації університетів в інститути народної освіти (ІНО) основним їх завданням стала підготовка вчителів – і, відповідно до цього, викладання психології в університетах посіло особливо значне місце. Так, в ІНО були введені курси педагогічної та дитячої психології, психології юнацького віку, психології праці (психотехніки), широко практикувалися семінарські та лабораторні заняття.

На базі Київського університету у 1920 р. було створено Київський інститут народної освіти (КІНО), для якого пріоритетом стала ідея народної освіти, а наукова робота відійшла на другий план [6]; у навчальному процесі теж відбулися зміни: було введено лабораторні та семінарські заняття, бригадний метод для підготовки виступу, реферату тощо. Студенти вивчали елементи психологічного тестування з метою комплектування класів, організації шкільного режиму тощо. Як елемент навчання було введено педагогічну практику, в процесі якої студенти вчилися складати психолого-педагогічні характеристики окремих учнів та учнівських колективів. Таким чином, викладання психології стало більш наближеним до практичних завдань, поєднувало теоретичні знання та практичні спостереження.

Щоправда, період такої затребуваності психологічної науки був недовгим: у 1932 р. перед інститутами народної освіти держава поновлює завдання готувати спеціалістів головним чином для народного господарства – культури, преси, науково-дослідних лабораторій, інститутів. В силу цих обставин змінюється і місце психології в системі університетської освіти. Завдання підготовки вчителів і, відповідно, викладання психології залишається основним лише на кількох факультетах (філологічному та історико-філософському).

Таким чином, тогочасна психологічна наука значною мірою залишалася заручницею педагогіки та фізіології і розвивалася у руслі виконання завдань цих наук, обмежуючись здебільшого виконанням локальних завдань. Психологічні дослідження і школи, що зароджувалися, були здебільшого відокремлені, не пов'язані між собою, різноманітні напрямки психологічних досліджень розвивалися самостійно у педагогічних інститутах та вищих наукових закладах.

Серед науково-методичних проблем, які розробляли викладачами психології в університетах України у період 1930–1960-х років, чільне місце посідала проблема

філософсько-методологічних її основ, що, по суті, зводилася до тлумачення психологічних ідей класиків марксистської ідеології. Такі здебільшого ідеологічні матеріали складали обов'язковий зміст при викладанні психології в усіх радянських вишах того часу, а оскільки викладання здійснювалося переважно викладачами філософських кафедр, які робили акцент на методологічних питаннях марксизму-ленінізму як провідної ідеології, воно мало виразний ідеологічно-забарвлений або навіть пропагандистський характер [1].

Ближче до середини ХХ ст. настає етап інституціалізації психологічної науки в Україні і якісно новий виток її розвитку у Київському університеті. Це пов'язано насамперед, з відродженням у 1944–1945 рр. філософського факультету, відкриттям у його структурі кафедри психології, яку очолив професор О.М. Раєвський. З 1946 р. психологія та логіка були введені як обов'язкові предмети шкільного навчання, що потребувало підготовки відповідного кадрового забезпечення її викладання. Це стало основою для подальшого розвитку психологічної освіти: кафедри і відділи психології з'явилися в науково-дослідних інститутах та університетах. У Київському університеті у 1947 р. було відкрито психологічний відділ при філософському факультеті з п'ятирічним терміном навчання, а також відділення логіки і психології на філологічному факультеті, де була започаткована друга спеціальність – "викладач психології та логіки"; розпочалась активна розробка науково-методичного забезпечення підготовки таких фахівців. За короткий період до 1954 р. ці відділи підготували близько 300 спеціалістів-психологів для потреб середньої школи, а потім були закриті в зв'язку з припиненням викладання психології в школі.

Паралельно з розвитком університетської психологічної освіти відбувається інституціалізація психологічної науки у науково-дослідних організаціях. Так, у 1945 р. за ініціативою проф. Г.С. Костюка, що була підтримана низкою провідних науковців України, було засновано Інститут психології. Серед цих вчених, які розуміли зростаючу роль психологічного знання, необхідність поглиблення та інтеграції експериментальних досліджень, пошуку методології, був і керівник кафедри психології КДУ імені Шевченка професор О.М. Раєвський.

1950–1960-і роки характеризуються тим, що, хоча вітчизняна психологічна наука знаходилась в той період під потужним ідеологічним тиском, але, незважаючи на це, активно розвивалася і мала значні здобутки. Як зазначають дослідники психологічної думки того періоду, вітчизняна психологічна наука ставила перед собою завдання, що були винятково важливими для повоєнної реальності і стосувалися, насамперед, змін у системі освіти:

- удосконалити навчальні плани і програми для різних типів шкіл;
- розробити ефективні методи навчання з різних дисциплін;
- розробити методи виховання підростаючого покоління;
- підвищити кваліфікацію вчителів.

Також актуальним було обґрунтування ефективних методів професійного, дошкільного виховання, масової культосвітньої роботи та ін. Здійснення цих завдань вимагало нових експериментальних досліджень, психологічного узагальнення досвіду кращих педагогів. Важливими стали, насамперед, дослідження проблем загальної і спеціальної, дитячої і педагогічної психології, проблем теорії й історії вітчизняної психології. Також необхідно було підготувати й забезпечити видання наукової, підручної і науково-популярної літератури з психології для педагогів та батьків [6; 11].

У цей період українськими психологами були виконані важливі теоретичні та експериментальні дослідження, які стали відомими як у Радянському Союзі, так і за кордоном. Вітчизняні психологи брали активну участь у роботі всесоюзних та всеросійських конференцій з психології. При цьому університетські викладачі і науковці досить тісно співпрацюють в галузі наукових досліджень, розробки методичного забезпечення для психологічної освіти студентів, які здобували педагогічні спеціальності. У виданих в той період підручниках і посібниках з психології знайшли відображення результати науково-методичного осмислення базових проблем загальної, педагогічної та дитячої психології, результати емпіричних досліджень авторів.

Саме на цей непростий період становлення психології як самостійної науки, її оформлення як університетської дисципліни припадає період життя і творчості Олександра Миколайовича Раєвського (1881–1971) – психолога, доктора філософських наук, професора, якого заслужено вважають одним із класиків психологічної науки в Україні і фундаторів психологічного факультету Київського університету.

О.М. Раєвський народився у 1891 р. в Києві. По завершенню навчання на історико-філологічному факультеті Київського університету (1912–1917 рр.) отримав диплом з відзнакою і золоту медаль за випускню роботу на тему "Проблема реальності у Декарта". Того ж року він вступив до аспірантури університету, почав працювати асистентом і очолив психологічну лабораторію. В 1921 р., по завершенню аспірантури, О.М. Раєвського призначають доцентом кафедри Інституту народної освіти. З 1925 р. він став професором та завідувачем кафедри. Упродовж всього життя О.М. Раєвський вів наукову діяльність у Київському університеті, де з 1945 до 1971 р. був завідувачем кафедри психології (яка з 1967 р. стає кафедрою загальної та інженерної психології), організатором відділення, читав провідні курси: загальну психологію, всесвітню історію психології, спецкурс психології мови. У 1950-х роках працював над докторською дисертацією за темою "Проблема мислення в психології, історія та теорія питання" [6].

Викладаючи у Київському університеті, О.М. Раєвський працював паралельно в наукових і науково-дослідних установах, які займалися ґрунтовними, інноваційними на той час психологічними дослідженнями. Так, він працював у складі Київської науково-дослідної кафедри педології, яка була утворена у 1922 р. за ініціативи і під керівництвом С. Ананьїна, де вів секцію експериментальної педагогіки та педагогічної психотехніки. Під керівництвом О.М. Раєвського дослідження секції зосереджувалися навколо проблем психології дитинства та юнацтва, організації поведінки дитини та дитячого колективу в умовах школи, проблем обдарованості дітей, профвідбору і профконсультації, а також вивчалися гра та фізична праця як чинники розвитку дитини [12].

Створення у 1922 р. досвідно-педологічної станції у Києві дало можливість науковцям розширити дослідження, впроваджувати їх у практику. Як і інші подібні установи, станція мала відділи нормального дитинства з кабінетом соціальної педагогіки, де також працював О.М. Раєвський, та дефективного дитинства з кабінетом індивідуальної педагогіки. Специфіка функціонування Київської досвідно-педологічної станції полягала у тому, що її фахівці приділяли увагу не тільки обстеженню дітей і роботі зі студентами й педагогами, а й роботі з дітьми та батьками (проведенню лекторіїв, конференцій і семінарів), розробці тестів успішності та методів дослідження особистості, вивченню проблем навчання і виховання підростаючого покоління,

популяризації психологічних знань [12]. Таким чином, поряд з викладацькою діяльністю О.М. Раєвський здійснював широку практичну діяльність, що дозволяло ставити і досліджувати складні наукові проблеми, які були інноваційними і мали велику практичну значущість, викладати студентам дисципліни, які базувались на наукових дослідженнях і узагальненні практичного досвіду.

З 1945 по 1959 р. О.М. Раєвський працював також в Інституті психології (на той час – НДІ психології Міністерства освіти УРСР), де спільно із Г.С. Костюком – одним з найбільш талановитих своїх учнів – розробляв проблеми психології особистості в ракурсі ідей розвитку і цілісного підходу. При цьому якраз ідея цілісного вивчення психіки дитини, що лежала в основі педології, стала основою теоретичних поглядів О.М. Раєвського і Г.С. Костюка, а потім була розвинена їхніми учнями і співробітниками. Про плідну співпрацю двох видатних вчених свідчать спільні публікації, редагування "Наукових записок" Інституту психології, де друкувалися результати наукових досліджень.

Як зазначають дослідники історії психології, викладаючи в університеті в період, коли філософська і психологічна наука, по суті, були провідниками основних ідеологічних настанов радянської влади, О.М. Раєвський умів знайти тонку грань між тим, що хотілось вивчати, і що можна було вивчати. Так, наприклад, семінар з аспірантами завершився підготовкою великої хрестоматії висловлювань В.І. Леніна з питань психології. В той період існували досить жорсткі настанови і рекомендації щодо тем, які варто було досліджувати. Наприклад, пропонувалось досліджувати психологічні ідеї таких представників як Козельський, Радіщев, Белінський, Чернишевський, Добролюбов, Писарєв, Сеченов, Ушинський тощо [4]. Зокрема, серед праць О.М. Раєвського знаходимо дослідження, присвячені поглядам К.Д. Ушинського, В.Г. Плеханова та інших діячів, у яких розкриваються, по суті, фундаментальні питання психології через призму їх відображення у творчості досліджуваних авторів. Відзначаючи майстерність науковця О.М. Раєвського, В.П. Казміренко зазначав, що професор умів знайти такі формулювання думки, образи, приклади, що її пояснювали, які здавались єдино можливими. Вони були немовби "інтелектуальною печаткою" Майстра й викликали і захоплення, і глибоку повагу студентів [5].

О.М. Раєвський є автором близько 100 праць, серед яких: "Розум та його виховання" (1947), "Пам'ять та шляхи її поліпшення" (1950), "До питання про психологічне та ідеологічне в людській свідомості" (1956), "До питання про ідеологічне в психології й характеристиці особистості" (1956), "Мовлення та його розвиток у дітей" (1958), "Психологія речи в советской психологической науке за 40 лет, 1917–1957" (1958). Співатор підручника "Психологія" (1941).

Професор О.М. Раєвський досліджував історію психології, зокрема її розвиток у Київському університеті, психологію мови та залежність людської свідомості від конкретного середовища. Серед наукових розвідок О.М. Раєвського найбільш вагомими стали його дослідження співвідношення психологічного та ідеологічного в людській свідомості, питання психології обдарованості, почуттів, моральних переконань. Проаналізуємо детальніше деякі праці вченого.

Стаття "Розум та його виховання" (1947) є стенографією публічної лекції, прочитаної О.М. Раєвським 14 серпня 1946 р. перед працівниками народної освіти. У лекції проаналізовано та узагальнено різні тлумачення поняття "розум" людини – як філософські, так і психологічні, розкрито психологічні механізми пізнавальної діяльності через зміст категорії "розум". Науковець на-

магається у своїй лекції показати всю багатозначність і широту феномену, що розглядається, аналізуючи поняття "розум", по суті, у трьох різних масштабах: вузькому – як силу, глибину та інші якості мислення, які визначають його продуктивність; широкому розумінні – як розумові або пізнавальні здібності: сприймання, запам'ятовування, уяву, мислення; ще ширшому значенні – "розумна людина не тільки добре застосовує свої розумові здібності для пізнання дійсності, але правильно діє на підставі цього пізнання, вдало розв'язує завдання, які ставить перед нею життя" [9, с. 4].

Вчений наводить тлумачення психічної природи розуму і деяких представників "буржуазної психології", щоправда, за поширеною радянською традицією, зазначаючи неправильність методологічних передумов їх поглядів.

Розглядаючи розум як продукт суспільно-історичного розвитку людини, О.М. Раєвський вважає його ядром пізнавальної діяльності. "Ця внутрішня єдність пізнавальних здібностей людини, що виявляється в діяльності, скерованій на пізнання світу і опанування ним, і становить те, що можна визначити як "розум" або "інтелект" людини. Отже, розум існує не як окрема здатність поряд із пам'яттю, мисленням, уявою, увагою тощо, не додається до них як щось від них відмінне і незалежне, так само, як не є він якимсь вмістилищем, в сфері якого функціонують окремі здібності. Розум або інтелект треба розуміти як певну загальну, синтетичну властивість людської особистості, яка включає в себе різні здібності їх різних співвідношеннях та зв'язках і через них виявляється" [9, с. 5].

Таким чином, можна стверджувати, що вчений розглядає феномен розуму системно, у взаємозв'язках різних його елементів і складових. Слід підкреслити, що виклад матеріалу (а це, нагадаємо, – публічна лекція) має проблемний характер, пробуджує думку, стимулює слухачів до розмірковування над запитаннями: "Чи означає все сказане (розгляд властивостей мислення і розуму – Т.Я.), що розум і мислення – одне й те саме?", "Як же виникає... своєрідність розуму?", "Які основні, загальні властивості розуму?", "Чи залежить розвиток розуму від якостей мозку?", "Чим визначається успіх роботи (над вихованням розуму – Т.Я.)?". Як бачимо, композиційно виклад матеріалу побудований як проблемна лекція, завданням якої є не тільки ознайомлення слухачів з певною інформацією, а й стимулювання їх пізнавальної активності, пошукової діяльності. Не дивно, що професор О.М. Раєвський користувався великою повагою колег і студентів, його лекції мали неабияку популярність у слухачів.

У своїх дослідженнях вчений звертається і до розгляду такого складного й неоднозначного питання як зв'язок психологічного та ідеологічного. Досліджуючи глибинні зв'язки психології з ідеологією, О.М. Раєвський виходить із того, що розкрити дійсну сутність людської свідомості можна лише шляхом з'ясування суспільної обумовленості її відношення до суспільного буття, суспільної свідомості, ідеології.

Так, О.М. Раєвський вважав, що психіку людини не можна розглядати поза ідеологією, яка впливає на формування свідомості окремого індивіда через виховання, навчання, мову, мистецтво. Насамперед, це стосується, на його думку, моральних почуттів, мотивації вчинків, інтересів, бажань, таких рис характеру як принциповість, чесність, правдивість. Ідеологічно зумовленим є й усвідомлення людиною ставлення до самої себе, що виявляється у спрямованості особистості – тих цілях і завданнях, які людина ставить перед собою в житті, в інтересах, потребах та інших мотивах, які спонукають її до діяльності, у нормах і правилах, якими

вона керується. О.М. Раєвський поєднав ідеологічне і психологічне через цілісність особистісного життя, через смисловий бік мотивації діяльності [10].

Слід підкреслити, що науково-психологічний дискурс сучасних досліджень значною мірою перегукується з ідеями О.М. Раєвського. Можна сказати, що багато з ідей вченого стали підґрунтям для подальших пошуків і авторських концепцій вчених – як корифеїв вітчизняної психології, так і наших сучасників. Зокрема, О.М. Раєвський вважав, що величезне значення моральних, суспільно-політичних норм поведінки у психічному житті особистості особливо яскраво виявляється у суспільно важливих учинках. На думку В.А. Роменця – автора вчинкової парадигми у психології, в О.М. Раєвського ідеологічне стає внутрішньою суттю вчинкової активності людини. Ідеологія визначає вчинок, стає його рушійною силою. Через учинок ідеологія психологізується, а психологія за допомогою ідеології набуває найістотнішого сенсу [10]. Виходячи з цього, О.М. Раєвський формулює одне з найважливіших завдань психології – вивчати, як формується ідеологічне в психіці людини під впливом конкретно-історичних умов; як із загального, що спочатку виникає як зовнішнє, ідеологія перетворюється в дійове переживання, пронизує все сторони психічного життя особистості й спрямовує її дії, вчинки і ставлення до інших і до себе.

Як бачимо, таке розуміння О.М. Раєвським зв'язку ідеології і психології, самого процесу перетворення зовнішніх умов у внутрішні переживання і подальшу експлікацію їх у формі дій, вчинків, свідчить про цілісний підхід до особистості. Ідея цілісності особистості виразно звучить і продуктивно розвивається і сучасними вченими; зокрема, проф. О.І. Власова на основі методології Київської світоглядно-гностичної школи, екзистенціальної та позитивної психології теоретично обґрунтувала психологічний зміст конструкту цілісної особистості, створила концепцію соціалізації цілісної особистості в умовах соціальних змін.

Особливе значення наукової творчості О.М. Раєвського полягає також у тому, що він був одним із перших дослідників і систематизаторів творчої спадщини українських викладачів психології, а крім того, виховав цілу плеяду талановитих дослідників, науковців і викладачів.

Завдяки кропикі і відданій діяльності О.М. Раєвського та його колег психологія в університетській освіті набувала все більшої ваги і з 1967 р. було відкрито психологічне відділення при філософському факультеті, яке проіснувало до 1991 р., коли на базі відділень соціології та психології був створений окремий факультет соціології та психології. Того ж 1967 р. кафедра психології стає кафедрою загальної та інженерної психології (її продовжує очолювати О.М. Раєвський), а в 1971 р. відкривається кафедра соціальної та педагогічної психології під керівництвом Л.Й. Марісової. Викладачами цих кафедр були розроблені численні курси для забезпечення підготовки студентів спеціальності "психологія", а саме: "Історія психології", "Дитяча і педагогічна психологія", "Психологія праці" та інші, розроблено лабораторно-дослідний практикум із психології, що сприяло підвищенню рівня фахової підготовки студентів.

Таким чином, послідовна, самовіддана, праця О.М. Раєвського та його колег, які прагнули поєднати класичні традиції ґрунтовної університетської освіти і практичну її спрямованість, наукову обґрунтованість і доступність, сприяли розвитку психології як університетської дисципліни і фахової спеціальності. Наукова спадщина О.М. Раєвського і його діяльність як викладача і фундатора психологічного факультету Київського націо-

нального університету, безперечно, має велике значення і для розвитку вітчизняної психологічної науки в цілому.

Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що українська психологія розвивалася як частина світової психологічної науки; дослідниками розв'язувалися завдання пошуку методологічних основ вітчизняної психології, розширення експериментальних досліджень, вирішення практичних проблем, пов'язаних з науковим забезпеченням умов оптимального розвитку і навчання особистості. Для розв'язання всіх цих завдань велике значення мали викладацька діяльність і наукова творчість професора О.М. Раєвського. Вчений був одним із фундаторів Київської психологічної школи і, зокрема, психологічної освіти в стінах Київського університету; працюючи в межах культурно-гуманістичного напрямку, О.М. Раєвський започаткував школу психологічного мислення, розвивав ціннісно-феноменологічну лінію у психологічних дослідженнях.

Професор О.М. Раєвський істотно збагатив психологічну науку, послідовно дбаючи при цьому про додержання методологічної культури, системність у дослідженнях та практичне застосування психологічних знань. Він зробив значний внесок в організацію психологічних досліджень в Україні, підготовку педагогічних і психологічних кадрів, виховав цілу плеяду талановитих психологів. Подальше вивчення праць О.М. Раєвського та інших видатних вчених, основоположників української психологічної науки дозволить сучасним науковцям краще розкрити її гуманістичні корені, оригінальні ідеї та прогресивні тенденції, що є методологічною основою вітчизняної психології.

Список використаних джерел

1. Власова О.І. Історія викладання психології у класичних університетах України / О.І. Власова. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://kspodn.onu.edu.ua/index.php/kunena/seksiya-3-istorichna-psikhologiya-yak-trend-istoriji-psikhologii/30-vlasova-o-i-m-kijiv-istoriya-vikladannya-psikhologii-u-klasichnikh-universitetaх-ukrajini>
2. Власова О.І. Методика викладання психології: підручник / О.І. Власова. – К.: Геопрінт, 2012. – 370 с.
3. Євтух В. Триєдине поклоніння. Факультет соціології та психології / В. Євтух, Н. Дем'яненко // Нариси історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка / В.В. Різун, М.С. Тимошик, А.С. Конверський та ін.; Передм. В.В. Скопенка. – К.: Наша культура і наука, 2004. – 440 с. – С. 195–218.
4. Історія Київського університету / Відп. ред. проф. О.З. Жмудський. – Видавництво Київського університету, 1959. – 632 с.
5. Казміренко В.П. Передмова. Науковий архів / В.П. Казміренко // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. – Серія: Соціологія. Психологія. Педагогіка. – Випуск 5. – 1998. – С. 3–4.
6. Музичук О.О. Проблеми становлення Київського напрямку в українській психології в середині XX століття / О.О. Музичук // Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наукових праць Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. – Т. XIV, ч. 5. – К., 2012. – С. 124–131.
7. Погорільська Н. Історичні віхи становлення психології в стінах Київського університету / Н. Погорільська // International Journal of Education & Development. – Вип. 3. Психологічні науки / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Українська асоціація психології освіти та розвитку. Co-publ.: Publishing office: Accent Graphics Communications. – Hamilton, ON, 2016. – С. 125–131.
8. Раєвський О.М. Психологічні погляди В.Г. Плеханова / О.М. Раєвський // Нариси з історії вітчизняної психології кінця XIX – початку XX ст.: збірник статей за ред. чл.-кор. АПН РСФСР, проф. Г.С. Костюка. – К., 1959. – 292 с.
9. Раєвський О.М. Розум та його виховання / О.М. Раєвський // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Соціологія, психологія, педагогіка. – Вип. 5. – 81 с. – С. 4–11.
10. Роменець В.А. Історія психології XX століття: навч. пос. для студентів вищ. навч. закладів, що навчаються за спеціальністю "психологія" / В.А. Роменець, І.П. Манюха. – К.: Либідь, 2003. – 989 с.
11. Чепал М.-Л.А. Організаційний та тематичний контекст становлення української загальної психології. 1945–1950 роки / М.-Л.А. Чепал // Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – Том VII. – Вип. 1. – К., 2005. – С. 355–366.
12. Янченко Т.В. Інституційне оформлення педології в Україні (20-ті роки XX ст.) / Т.В. Янченко // Історико-педагогічний альманах. – 2015. – № 1. – С. 48–55.

Т. Яблонская, д-р психол. наук, ст. науч. сотр.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ЗНАЧЕНИЕ НАУЧНОГО ТВОРЧЕСТВА А.Н. РАЕВСКОГО ДЛЯ РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОЙ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ НАУКИ

В статье рассматривается значение научного творчества профессора А.Н. Раевского для становления и развития отечественной психологической науки, в частности ее развития в стенах Киевского университета. Рассмотрены основные тенденции развития психологии в Украине в XX веке – особенности содержания, направлений психологических исследований, специфика преподавания в университете в разные годы. Показано значение деятельности и научного творчества А.Н. Раевского для развития отечественной психологической науки. Проанализирована проблематика психологических исследований ученого, представлены основные идеи его трудов и их развитие в современных психологических исследованиях.

Ключевые слова: становление психологии, украинская психологическая наука, Киевский университет, Киевская психологическая школа, Александр Николаевич Раевский.

T. Yablonska, Dr.Sc., Sen. Sc. Researcher
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE VALUE OF OLEXANDER RAYEVSKIY'S SCIENTIFIC WORK FOR THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN PSYCHOLOGY

The article is dedicated to the importance of scientific work of Professor O. Rayevskiy for the establishment and development of national psychology, including its development in the Kyiv University. Presented the main trends of growth of psychological knowledge in Ukraine during the twentieth century – features content areas of psychological research, specific university teaching at different times. Analysed the features O. Rayevskiy's formation as a scientist, teacher, his professional way, different directions of his activity and O. Rayevskiy's main achievements. Presented the role of scientist as one of the founders of the Department of Psychology, National University of Kyiv. The article is presented the importance of O. Rayevskiy's scientific creativity for the development of Kyiv psychological school and national psychology in general. Analysed the problems of scientist's psychological research, presented the main ideas of his works and their development in modern psychological research.

Keywords: formation of psychology, development of Ukrainian psychology, Kyiv University, Kyiv psychological school, Olexander Rayevskiy.